GENOCID I 'KULTURNI GENOCID': PRISILNO PRESELJAVANJE DJECE IZ SKUPINE U DRUGU SKUPINU

UDK: 341.485-053.2 DOI: 10.51558/2712-1178.2026.12.1.9
Izvorni naučni rad

Dr. sc. Sandra Fabijanić Gagro, redovita profesorica
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
e-mail: sandrafg@pravri.uniri.hr

SAŽETAK

Kulturni genocid nije priznati pravni pojam. Međutim, činjenica jest da se nerijetko spominje u kontekstu uništenja kulturne baštine određene ljudske skupine, a zaziva se prvenstveno u političkom i medijskom, ali sporadično i u pravnom diskursu. Ipak, ishodište njegova postojanja jest pravno; on je, naime, predstavljen kao jedan od mogućih oblika genocida u pripremnim radovima Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (uz fizičko i biološko uništenje zaštićene skupine), ali je nakon opsežne raspraveizbačen iz konačnog teksta. Jedini element iz prijedloga radnji kulturnog genocida koji jestuključen u konačni tekst Konvencije je prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu. Stoga je u fokusuovoga rada, nakon kratkog osvrta na temeljne odrednice genocida, analiza rasprave u postupku usvajanja Konvencije o genocidukoja je rezultirala uvrštenjemprisilnog preseljenja djece u njezin konačni tekst. Rad će, također, razmatrajući relevantne izvore, nastojati utvrditi postoje li u slučajevima prisilnog preseljavanja djece iz jedne skupine u drugu argumenti za reafirmaciju kulturnog genocida u 21. stoljeću.

Ključne riječi: *Konvencija o genocidu, genocid, kulturni genocid, prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu, kulturna baština.*

1. UVOD

Genocid je zločin koji se po načinu počinjenja, a posebno ozbiljnosti motiva inamjere počinitelja, često percipira kao 'zločin nad zločinima, ' rezultat krajnje diskriminatorne politike spram 'drugih', što se u konačnici materijalizira u činu uništenja ljudske skupine zbog njenih specifičnih, distinktivnih obilježja. Pojam 'genocid' kovanica je grčke riječi *genos* (rod, pleme) i latinskog nastavka *cide* (ubojstvo), koju je 1943. osmislio Raphael Lemkin,[1] idejni začetnik ovog zločina.Lemkin je, što će se vidjeti u nastavku, imao značajnu ulogu u predlaganju teksta Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (dalje u tekstu: Konvencija o genocidu ili Konvencija),[2] ali neki od njegovih prijedloga (među njima i oni koji se odnose na kulturni genocid) u postupku njena usvajanja nisu prihvaćeni. U konačnici usvojena definicija genocida sadrži nekoliko nužnih elemenata koji se moraju kumulativno ispuniti za opstojnost ovog zločina: mora se počiniti neka od propisanih radnji djela (*actusreus*) protiv posebno zaštićene skupine ljudi, čije fizičko

1 * Ovaj je rad napisan u okviru projekta „Zaštita prava ranjivih osoba u izazovnim vremenima: pravni standardi i trenutačni dosezi" (uniri-iz-25-149), financiranog od Europske unije – NextGenerationEU kroz Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.–2026., u sklopu Programskog financiranja Sveučilišta u Rijeci, Pravnog fakulteta. Izneseni stavovi i mišljenja isključivo su stavovi autora i ne odražavaju nužno službeni stav Europske unije ili Europske komisije. Europska unija ni Europska komisija ne mogu snositi odgovornost za njih.
V. Lemkin Raphael (1944.), *Axis Rule in Occupied Europe, Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress,* CarnegieEndowment for International Peace, Washington. Drži se da je izraz 'genocid' skovan 1943., ali je objava knjige, zbog dugotrajnih pregovora s izdavačem, kasnila godinu dana. V. više u: MosesA. Dirk (2010.), *Raphael Lemkin, Culture, and the Concept of Genocide*, u: Moses A. Dirk, Bloxham Donald (eds.), *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford University Press, 22.

2 Narodne novine – Međunarodni ugovori, 8/2023. Konvenciju je Opća skupština UN-a usvojila 9. prosinca 1948.

i/ili biološko uništenje (u cijelosti ili djelomično) jest temeljna namjera i konačan cilj počinitelja (*dolus specialis*).

Ipak, ovaj rad (izuzev temeljnih napomena o nužnim elementima genocida u cilju njihova lakšeg razumijevanja) neće ulaziti u njihovu detaljniju pravnu analizu. Naprotiv, fokus ovoga rada bit će usmjeren na samo jednu radnju počinjenja genocida – prisilno preseljavanje djece[3] iz skupine u drugu skupinu. Razlozi za to su višestruki. Oružani sukobi uvijek imaju snažan utjecaj na djecu. Povijest oduvijek bilježi zločine spram djece, a i danas nažalost svjedočimo tek djelomično uspješnim naporima međunarodne zajednice u ublažavanju posljedica oružanih sukoba na djecu.Djeca u sukobima umiru, gladuju, ratuju, žrtve su najstrašnijih zločina. U kontekstu ovoga rada, djeca se otimaju i odvajaju od svojih obitelji i zajednica, pri čemu gube vezu s vlastitim jezičnim, vjerskim i kulturnim identitetom, dok im se istodobno nameće (novi) identitet adoptivne zajednice. Strategija zatiranja primarnog identiteta djeteta i nanošenje štete njegovoj primarnoj zajednici u srži su ovakvih praksi. Kroz povijest su prisilno preseljavanje djece planski i sustavno provodiledržave koje su nastojale iskorijeniti određene skupine naroda pod svojom vlašću,[4] bilo izravno, neposrednim uništenjem, bilo (prisilnom) asimilacijom autohtonih naroda. Primjerima prisilnog preseljavanja i/ili deportaciji[5] djece

3 Konvencija o genocidu ne definira pojam djeteta, ali ovaj rad polazi od definicije iz jednog od najratificiranijih dokumenata međunarodnog prava – Konvencije o pravima djeteta (1989.), koja određuje da je dijete osoba „mlađa od 18 godina, osim ako se po zakonu primjenjivom na dijete punoljetnost ne stječe ranije." V. članak 1. Konvencije o pravima djeteta, Narodne novine - Međunarodni ugovori, 12/1993., 13/1997., 3/1998. i 15/2002.

4 Moodrick Even Khen Hilly B., *„The Forcible Transfer of Children from Ukraine as Genocide: Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention"*, The International Journal of Children's Rights, vol. 32, 2024., 82.

5 Iako se pojmovi 'prisilno preseljavanje' i 'deportacija' percipiraju kao

svjedočimo i u aktualnim sukobima treće dekade 21. stoljeća. Jedan on najrecentnijih primjera jesu deportacije i prisilno preseljavanje ukrajinske djece u Rusiju ili u okupirana područja Ukrajine pod ruskom vlašću, što izaziva snažan interes međunarodne zajednice, ne samo u političkom, demografskom ili sigurnosnom, već i u pravnom smislu, na što će se ovaj rad također osvrnuti.

Promatran u kontekstu genocida, prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu jedan je od načina njegova počinjenja. Međutim, ovaj će rad taj zločin sagledati u širem smislu, referirajući se prvenstveno na ideju Raphaela Lemkina u pripremnim radovima Konvencije o genocidu. Naime, prisilno preseljavanje djece je jedini 'preživjeli' element u konačnici odbačenog koncepta kulturnog genocida. Opravdanost sagledavanja ovog 'elementa' genocida naizgled može biti sporna: naime, strogo pravno gledajući kulturni genocid nije pravno priznati pojam. S obzirom na činjenicu dasamo fizičko i/ili biološko uništenje zaštićene skupine predstavlja genocid, pojam 'kulturni genocid' će se u radu koristiti kolokvijalno i retorički – ne kao priznati pravni pojam niti kao priznati zločin (s obzirom da on to nije), već isključivo kao predmet znanstvenog istraživanja.

Stoga su ciljevi istraživanja sljedeći: a) utvrditi razloge za odbacivanje koncepta kulturnog genocida, dok je istodobno u konačan tekst Konvencije unijeto prisilnopreseljavanje djece iz jedne skupine u drugu, koje je u njenom nacrtu – kao što je već spomenuto – predstavljeno kao jedan od načina počinjenja kulturnog genocida; b) dati odgovor na pitanje mogu li se u prisilnom preseljavanju djece pronaći argumenti za (re)afirmaciju koncepta

srodni pojmovi, posebice u kontekstu *actus reus* genocida, važno je napomenuti da među njima postoje razlike. Jedna od njih je da se prisilno preseljavanje provodi unutar granica jedne države, dok se deportacijom smatra premještanje osobe preko državne granice.

kulturnog genocida. Naime, iako je od njegova odbacivanja iz Konvencije o genocidu prošlo gotovo osam desetljeća, izraz kulturni genocid se i danas koristi u medijskom i političkom diskursu, ali i u znanstvenim radovima koji ga prvenstveno povezuju s uništenjem kulturne baštine određenog naroda, nalazeći u tome argumente njegove moguće reafirmacije. U tome smislu se i praksa prisilnog preseljavanja djece iz skupine u drugu skupinu nerijetko percipira ne isključivo kao način fizičkog ili biološkog uništenja skupine, već (i) kao način zatiranja kulturnog identiteta i (ne)mogućnosti očuvanja kulturnog nasljeđa skupinekojoj dijete po rođenju pripada. Upravo se u tomenerijetko identificiraju argumenti koji podupiru (re)afirmaciju koncepta kulturnog genocida. Stoga je cilj ovog istraživanja sustavno ispitati njihovu utemeljenost te procijeniti postoje li indikacije da bi 'kulturni genocid' mogao postati pravno relevantan, fokusirajući se na normativno, povijesno i konceptualno razgraničenje elemenata koji oblikuju suvremeno razumijevanje zločina genocida. Pri tome će se koristiti različite znanstvene metode: povijesno-pravna, povijesno-kontekstualna i normativna u analizi pripremnih radova Konvencije o genocidu i kasnijih pravnih instrumenata;analitička u raščlambi konvencijske definicije genocida, prvenstveno u kontekstu fizičkog i/ili biološkog uništenja skupine, ali i u sagledavanju razloga koji su doveli do odbacivanja kulturnog genocida iz konačnog teksta Konvencija; doktrinarna metoda u analizi znanstvenih radova i prijedloga *de lege ferenda* te komparativna i induktivna metoda u analizi sudske prakse različitih međunarodnih sudova.

2. ZAŠTO JE GENOCID 'ZLOČIN NAD ZLOČINIMA'?

U pravnom smislu, genocid je iznimno kompleksan zločin. U svakodnevnom govoru percipira se kao 'strašniji' od drugih zlo-

čina i teških kršenja ljudskih prava. Ako ga sagledamo kao posljedicu počinjenog kaznenog djela (primjerice, ubojstva, mučenja ili silovanja), on je za žrtvu jednako strašan kao i, primjerice, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin. Ljudska patnjanije manje ili više strašna ovisno o zločinu koji je do nje doveo. Ipak, genocid ima posebnu psihološku dimenziju počinjenja koja ga ipak čini težim od ostalih. Naime, kao što je već spomenuto – genocid predstavlja činjenje točno određenih radnji prema Konvencijom prepoznatoj skupini ljudi, pri čemu je počinitelj vođen posebnom namjerom, koja upravo ovaj zločin čini 'zločinom nad zločinima'.

Materijalni element genocida (*actus reus*) sastoji se u počinjenju osnovnih oblika radnji: a) ubijanje članova skupine; b) nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne boli članovima skupine; c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelomično fizičko uništenje; d) nametanje mjera s namjerom sprečavanja rađanja unutar skupine i e) prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu.[6] *Actusreus* genocida iscrpljuje se u počinjenju nekog od ovih djela; popis je konačan. Niti jedna radnja koja nije izričito zabranjena Konvencijom, poput uništavanja kulturnih ili vjerskih objekata ili simbola određene skupine, čak ni skupine zaštićene Konvencijom, neće se smatrati dostatnom za utvrđenje genocida. One – po stavu Tribunala za bivšu Jugoslaviju – ne predstavljaju „temeljne radnje genocida."[7] Drugim riječima, napad usmjeren isključivo na sociološke ili kulturne karakteristike koje određuju posebnost skupine (s ciljem uništenja upravo tih elemenata) nije genocid, ali može pomoći u njegovu utvrđenju. Naime, kao što je naglasio Tribunal za bivšu Jugoslaviju, a što je naknadno prihvaćeno ipostupcima pred Međunarodnim su-

6 Konvencija o genocidu, čl. 2.

7 Prosecutor v. Radovan Karadžić, Judgment, IT-95-5/18-T, od 24. ožujka 2016. (dalje u tekstu: Presuda u predmetu Karadžić), par. 553.

dom[8] te od strane Međunarodnog kaznenog suda u Smjernicama o kulturnoj baštini,[9] uz fizičko ili biološko uništenje nerijetko se istodobno napadaju i kulturna i vjerska dobra te simboli ciljane (Konvencijom o genocidu – zaštićene) skupine i takvi se napadi mogu legitimno smatratidokazom namjere njena fizičkog uništenja.[10]

Pojam 'zaštićene skupine' također je determiniran Konvencijom. Ona, naime, štiti nacionalne, etničke, vjerske i rasne skupine. Pri njihovu određenju tvorci Konvencije pažljivo su razmatrali pozitivnu identifikaciju[11] stabilnih i trajnih skupina s jasnim i prepoznatljivim obilježjima koja upravo tu skupinu odvajaju od drugih.[12] Kao što je zaključio Međunarodni sud, kod genocida je važno odrediti kojoj skupini žrtve *pripadaju*, a ne kojoj *ne pripadaju*.[13] U konačnici je odlučeno da se u Konvenciju neće uključiti određene skupine koje jesu bile predmet rasprave (kao, primjerice, kulturne ili političke) upravo stoga što njihova bitna obilježja nisu zadovol-

8 V. primjerice: Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro – dalje u tekstu: Presuda Međunarodnog suda o genocidu iz 2007.), od 26. veljače 2007., par. 344; Case Concerning the Application of the Convention on thePrevention and Punishment of theCrime of Genocide (Croatia v. Serbia – dalje u tesktu Presuda Međunarodnog suda o genocidu iz 2015.), Judgment, od 3. veljače 2015., par. 388-390.

9 Policy on Cultural Heritage, International Criminal Court, The Office of the Prosecutor, 2021. (dalje u tekstu: Smjernice MKS-a o kulturnoj baštini), 30-31, par. 79.

10 Prosecutor v. Radislav Krstić, J udgment, IT-98-33-T, od 2. kolovoza 2001.(dalje u tekstu: Presuda u predmetu Krstić), par. 580.

11 V. primjerice: Prosecutor v. Milomir Stakić, Judgment, IT-97-24-A, od 22. ožujka 2006., par. 16-27; Presuda u predmetu Karadžić, par. 541.

12 Official Records of the 3rd Session of the General Assembly. Part 1: Legal Questions: 6th Committee: Summary Records of Meetings, 21 September – 10 December 1948 (dalje u tekstu: Izvješće Šestog odbora iz 1948.), 19, 57-60, dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/698144?v=pdfof

13 U raspravi o pozitivnoj identifikaciji članova skupine, Sud je zaključio: „Itis a matter of who those people are, not who they are not." V. Presudu Međunarodnog suda o genocidu iz 2007., par. 193.

javala uvjete stabilnosti i trajnosti. Ipak, bez dubljeg ulaženja u ovu problematiku, važno je napomenuti i da, osim navođenja vrsti zaštićene skupine, Konvencija ih ne definira niti nudi kriterije za njihovu jasniju identifikaciju, ali je zato bogata sudska praksa međunarodnih sudova nastojala jasnije razraditi modalitete identifikacije zaštićene skupine.

Daljnja specifičnost genocida ogleda se u nužnosti utvrđenja posebne, tzv. genocidne namjere počinitelja. Naime, gore spomenute radnje počinjenja genocida usmjerene suna uništenje Konvencijom zaštićene skupine, pri čemu je počinitelj vođen specifičnom namjerom (*dolus specialis*). Ona u svojoj biti nadilazi 'puko' ubojstvo, mučenje ili počinjenje neke druge Konvencijom predviđene radnje. Da bi genocid postojao, bio procesuiran i kažnjen, počinitelju se mora dokazati da je neko od navedenih djela počinio prema zaštićenoj skupini s namjerom njena uništenja, u cijelosti ili djelomično.[14] Upravo je *dolus specialis* element koji genocid čini strašnijim od drugih zločina s kojima dijeli slične načine počinjenja. Primjerice, ubojstvo pojedinca može biti genocid, ali – ovisno o okolnostima – i ratni zločin ili zločin protiv čovječnosti. Svako od ovih teških kaznenih djela ima zadane elemente. Ali samo kod genocida ubojstvo pojedinca nije 'samo' lišenje života čovjeka, izoliran i samostalan zločin; ono se čini i pridonosi 'višem', destruktivnijem cilju: uništenju skupine kojoj pojedinac pripada, a koja se po svojim karakteristikama razlikuje od skupine kojoj pripada počinitelj.[15] I unatoč tome što se svaki pojedinačni zločin ogleda u počinjenju radnje genocida prema pojedincu, to je zločin usmjeren protiv skupine kao cjeline, a radnje koje ga čine – kako je naglasio

14 Konvencija o genocidu, čl. 2.

15 Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva s komentarima, Komisija za međunarodno pravo, 1996.(dalje u tekstu: Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva), 45, par. 6-10.

još Raphael Lemkin[16] – nisu vođene individualnim karakteristikama pojedinaca, već njihovom pripadnošću zaštićenoj skupini.

Pojam 'uništenje' skupine, kao konstitutivni element genocida, odnosi se na njeno materijalno, odnosno fizičko ili biološko uništenje. Kao što će se prikazati u nastavku, unatoč inicijalnim prijedlozima da taj pojam shvati u širem smislu (primjerice, uništenja nacionalnog, jezičnog, vjerskog, kulturnog ili drugog identiteta zaštićene skupine), danas je općeprihvaćeno da uništenje skupine mora biti fizičko ili biološko.[17] Unatoč recentnim raspravama koje uništenje kulturne baštine povezuju s genocidom, gdje i međunarodni sudovi prepoznaju nove „razvojne trendove,"[18] tradicionalno tumačenje koje polazi upravo od fizičkog i/ili biološkog uništenja i danas se smatra dominantnim u međunarodnom pravu.[19] Konvenciju o genocidu nužno je tumačiti uz poštivanje načela *nullum crimen sine lege*, kao što je izričito naglasio Tribunal za bivšu Jugoslaviju u predmetu Krstić.U kontekstu zaštite kulturne baštine Tribunal pritom ističe danapadi isključivo na kulturne ili sociološke karakteristike skupine ne predstavljaju genocidne radnje, a da jedefinicija genocida, ograničena na radnje fizičkog ili biološkog uništenja, dio međunarodnog običajnog prava.[20] Ipak, to ne

16 S obzirom na to da je Lemkin razrađivao genocid i prije rasprava u postupku usvajanja Konvencije o genocidu, njegovi radovi sadrže ponešto različite odrednice zločina u odnosu na kasniji tekst Konvencije. Tako je Lemkin genocid definirao kao zločin „...usmjeren protiv *nacionalne* skupine kao entiteta, a radnje kojima se čini usmjerene su protiv pojedinaca, ne u njihovom individualnom svojstvu, već kao članova *nacionalne* skupine." Lemkin Raphael, *Axis Rule in Occupied Europe*, 79.

17 Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, 45-46, par. 12.

18 Presuda u predmetu Krstić, par. 580. u vezi s par. 577-579.

19 To potvrđuju i recentni dokumenti, kao što su primjerice Smjernice Međunarodnog kaznenog suda o kulturnoj baštini, iz 2021. godine, par. 79.

20 Presuda u predmetu Krstić, par. 580.

negira ili umanjuje činjenicu da su nerijetko čini fizičkog uništenja praćeni i činima uništenja kulturne baštine protivnika[21] ikao takvi mogu biti pravno relevantni, točnije poslužiti kao dokaz postojanja genocidne namjere.[22] Isti je stav zauzet i pred Međunarodnim sudom: uništavanje povijesne, kulturne i vjerske baštine skupine, iako ciljano usmjereno na zatiranje tragova vjerske ili kulturne prisutnosti skupine, ipak ne potpada pod *actus reus* genocida, ali se može uzeti u obzir radi utvrđivanja namjere fizičkog uništenja skupine.[23]

U predmetu protiv Momčila Krajišnika Tribunal dalje razrađuje pojam 'uništenja'te navodi da ono, kao komponenta genocidne namjere, nije ograničeno na fizičko ili biološko. Skupina se, sukladno tumačenju Tribunala, može uništiti *i na druge načine*, a preseljavanje djece iz jedne skupine u drugu navodi se kaojedan od primjera takvog uništenja. S obzirom da veze među članovima skupine, kao i vjerski ili kulturni aspekti tih odnosanisu 'fizički' i 'biološki', namjera uništenja skupine – po stavu Tribunala – ne može se svesti isključivo na namjeru fizičkog ili biološkog uništenja skupine.[24] Naglašavajući također da se genocid može počiniti i „prekidanjem veza između pripadnika skupine",[25] Tribunal upućuje na razaranje socijalne kohezije, kulturnog i vjerskog identiteta ili demografske strukture skupine, koja može narušiti njezin međugeneracijski kontinuitet.

21 V. primjerice, Parzinger Hermann (2022.), *Cultural Heritage underAttack: Learning from History*, u: Cuno James, WeissThomas G. (eds), *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, Getty Publications, Los Angeles, 59-77.

22 Presuda u predmetu Krstić, par. 580.

23 V. Presudu Međunarodnog suda o genocidu iz 2007., par. 344 te Presudu Međunarodnog suda o genocidu iz 2015., par. 388-390.

24 Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, IT-00-39-T, Judgment, od 27. rujna 2006. (dalje u tekstu: Presuda u predmetu Krajišnik), par. 854 i bilj. 1701.

25 *Ibid.*, par. 854.

Sagledavajući kritički ove zaključke Tribunala, da se zaključiti da se ovakvom interpretacijom 'uništenja' Tribunal konceptualno približio Lemkinovom izvornom poimanju genocida. Naime, Lemkin je još u svojim ranim radovima naglašavao – a što se dijelom manifestiralo i u predstavljanju koncepta kulturnog genocida – da genocid nadilazi trenutačno uništenje skupine i predstavlja koordinirani plan usmjeren na razaranje temeljnih osnova života skupine, s ciljem njena uništenja. Pritom se cilj može ostvariti na različite načine, kao što su dezintegracija političkih i društvenih institucija, kulture, jezika, nacionalnih osjećaja, religije, narušavanje osobne sigurnosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, pa čak i života pojedinaca unutar skupine, što sve može pridonijeti njenom uništenju.[26] Ipak, unatoč konceptualnom približavanju Lemkinu (što zagovarateljima kulturnog genocida naizgled otvara prostor za njegovu reafirmaciju), važno je napomenuti da Tribunal u predmetu Krajišnik, naglašavajući da se pojam 'uništenje' sagledava u kontekstu namjere počinjenja genocida, zaključuje da radnje koje same po sebi nisu genocidne (kao što je prisilno premještanje) mogu poslužiti kao dokaz za utvrđenje komponente genocidne namjere,[27] čime nije prešao normativne granice Konvencije.

Pozivanje Tribunala u predmetu Krajišnik na međugeneracijski kontinuitet, kulturni identitet i koheziju skupine (uništenje kojih može poslužiti kao dokaz genocidne namjere) na tragu je i stava suca Shahabuddeenaizdjelomično izdvojenog mišljenja uz drugostupanjsku presudu u predmetu Krstić, a koji se može primijeniti i na slučajeve prisilnog preseljavanja djece. Kako Shahabuddeen navodi, skupinu determiniraju određena, često nematerijalna obilježja, temeljem kojih se upravo ta skupina povezuje u društvenu cjelinu i razlikuje od ostalih. Ako su ta obilježja uništena u

26 Lemkin Raphael, *Axis Rule in Occupied Europe*, 79.
27 Presuda u predmetu Krajišnik, par. 854.

ostvarivanju namjere kojom se čini neka od taksativno navedenih radnji genocida, „neuvjerljivo je tvrditi da takvo uništenje, iako je u praksi eliminiralo skupinu, ne predstavlja genocid samo zato što nije bilo fizičko ili biološko.“[28] Po Schabasu, 'ton' Shahabuddeenovog izdvojenog mišljenja sugerira sklonost proširenju konvencijske definicije genocida,[29] a takve su 'naznake proširenja' uvijek dobrodošao argument zagovarateljima kulturnog genocida. Međutim, važno je napomenuti i sljedeće: sudac Shahabuddeense vrlo jasno postavlja spram kulturnog genocida i naglašava da uništenje kulture samo po sebi nije genocid. Genocid pretpostavlja fizičko ili biološko uništenje, anamjera takvog uništenja se može dokazati i radnjama koje *per se* ne predstavljaju fizičko uništenje.[30] Nužno je – kako dalje navodi i što je važno posebno apostrofirati u ovom kontekstu – voditi računa o razlici između naravi taksativno navedenih radnji genocida i naravi genocidne namjere. Sobzirom na narav radnji – one doista moraju imati fizički ili biološki oblik, ali genocidna namjera ne mora uvijek rezultirati istim oblikom uništenja.[31] Time normativni okvir genocida ostaje nepromijenjen i vezan uz fizičko i biološko uništenje.

Razradu pojma 'uništenje' nalazimo i u nacionalnim predmetima, od kojihsu pojedini imali utjecaj i na detaljnije zaključke međunarodnih sudova.[32] Tako su, primjerice, njemački sudovi

28 V. u: Partially Dissenting Opinion of Judge Mohamed Shahabuddeen, par. 50 (Prosecutor v. Radislav Krstić, IT-98-33-A, od 19. travnja 2004. (dalje u tekstu: Djelomično izdvojeno mišljenje suca Shahabuddeena). Mišljenje je dostupno na: https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-doshaa040419e.htm

29 SchabasWiliam A. (2009.), *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, Cambridge University Press, New York, 217.

30 Djelomično izdvojeno mišljenje suca Shahabuddeena, par. 53-54.

31 *Ibid.*, par. 48.

32 Analiza prvostupanjske presude u predmetu protiv Radislava Krstića ukazuje da se upravo na ovaj predmet Tribunal referirao kao na jedan od primjera novih razvojnih trendova. V. Presudu u predmetu Krstić,

u predmetima protiv Nikole Jorgića naglasili da nije nužno da uništenje skupine bude biološko i/ili fizičko; po stavu prvostupanjskog suda – genocid postoji i uništenjem skupine „kao društvene cjeline, u njenoj posebnosti, jedinstvenosti i osjećaju pripadnosti“.[33] Podržavajući taj stav, njemački Savezni ustavni sud je dodatno naglasio da je objekt zaštite genocida nad-individualno pravno dobro, odnosno društvena egzistencija skupine kao takve. Namjera njena uništenja stoga se proteže izvan fizičkog ili biološkog uništenja,[34] što supostavke zaključaka koji će se u kontekstu dokazivanja genocidne namjere analizirati i u nekim kasnijim presudama međunarodnih sudova.

Uzimajući u obzir pretpostavke za postojanje i utvrđenje genocida, jasna je njegova pravna kompleksnost. Ipak, za potrebe ovoga rada odmaknut ćemo se od konvencijskih zadatosti zločina te se vratiti u period neposredno prije njena usvajanja, nastojeći dati odgovor na pitanje može li prisilno preseljavanje djece izskupine u drugu skupinu (kao jedina 'preživjela' odredba iz odbačenog koncepta kulturnog genocida) biti dovoljno snažan argument zagovornicima njegova postojanja u 21. stoljeću.

par. 579-580.

33 Nikola Jorgić, Judgment, Higher State Court of Düsseldorf, IV-26/96, od 26. rujna 1997.(prijevod), 94-95, dostupno na: https://www.legal-tools.org/doc/bd3e74/pdf?utm_source=copilot.com

34 V. primjerice Nikola Jorgić, Federal Constitutional Court (Bundesverfassungsgericht), 2 BvR 1290/99, od 12. prosinca 2000., par. III.4.a)(aa), dostupno na: https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/nikola-jorgic-case-federal-constitutional-court-12-december-2000

3. KULTURNI GENOCID U PRIPREMNIM RADOVIMA KONVENCIJE O GENOCIDU

Iako je prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu jedna od radnji genocida, pozadina uključenja ovog zločina u tekst Konvencije je vrlo kompleksna. Ono predstavlja vezu između postojećeg sadržaja zločina genocida i koncepta kulturnog genocida, pojma koji se poima kao uništenje složene strukture ljudske kulturne baštine. Iako u konačnici izbačen iz teksta Konvencije i danas nepriznat kao pravni pojam, kulturni genocid se u njenim pripremnim radovima intenzivno raspravljao kao jedan on načina uništenja skupine, jednako destruktivan za skupinu kao i njeno biološkoili fizičko uništenje.U konačnici se, kao što je već spomenuto, genocid ipak odredio kao zločin biološkog i fizičkog uništenja, dok je kulturno uništenje, kao njegova ne-fizička dimenzija, u cijelosti odbačeno. Usprkos tome, kulturni se genocid nerijetko spominje u medijskom, političkom, ali i akademskom diskursu, pa se nameće pitanje zbog čega je to tako? Da bismo na njega odgovorili nužno je vratiti se na početak – temeljne ideje o tome što je kulturni genocid mogao biti i raspravu koja je prethodila njegovuodbacivanju.

Koncept kulturnog genocida predložio je Raphael Lemkin u pripremnim radovima Konvencije o genocidu. Zatiranje kulturne raznolikosti skupine može – kako je tvrdio– imati jednako razoran učinak kao i njeno fizičko uništenje.[35] Veza između fizičkog opstanka skupine i očuvanja njezina duhovnog i moralnog jedinstva po Lemkinu je neraskidiva. Njezino pravo na postojanje nije samo pi-

35 Draft Convention on thePrevention and Punishment of theCrime of Genocide, Economic and Social Council, od 26. lipnja 1947. (dalje u tekstu: Nacrt Konvencijeiz 1947.), 27. Dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/611058?v=pdf

tanje moralnog razmatranja, nego je opravdano i dubokim doprinosima koje takva skupina daje ukupnom napretku čovječanstva.[36]

Promatrajući ovaj Lemkinov stav u širem kontekstu očuvanja kulturne baštine, posebice kako se ona sagledava danas, može se čak zaključiti da je njegovo poimanje zatiranja opstojnosti skupine bilo vizionarski. Tome u prilog, naime, idu nove koncepcije očuvanja kulturne baštine koje nadilaze očuvanje isključivo materijalne, fizički opipljive baštine manifestirane u spomenicima, građevinama, umjetničkim djelima i sl. Kulturna baština nije samo, kako naglašavaju Cuno i Weiss, vlasništvo i status predmeta; ona pretpostavlja nasljeđe i identitet, kozmopolitsku pripadnost, zajedničku ljudsku obvezu očuvanjakulturnih vrijednosti koje nadilaze individualnu kulturnu pripadnost.[37] Naglasak se danas stavlja i na šire poimanje očuvanja kulturnih specifičnosti skupine, koja pretpostavlja čovjeka kao (pre)nositelja nematerijalne prakse, znanja, usmenih tradicija i izraza, rituala, društvenih praksi, svečanosti itd.[38] Oni se prenose kroz naraštaje i iznova rekreiraju kao snažan iskaz zajedničkog identiteta, održivosti i kontinuiteta skupine. Nematerijalna kulturna baština, iako pravno uređena nacionalnim i međunarodnim instrumentima, nadilazi pravne okvire. Vrijednost znanja, tradicije, vještina, izvedbi, obreda, folklora ili jezika kao osnovnog „sredstva komunikacije nematerijalne kulturne baštine“[39] prepoznaje se ne samo unutar zajednica koje ih prakticiraju i njeguju, već i u okviru šireg društvenog, sociološkog i povijesnog konteksta.

36 *Ibid.*, 27.

37 CunoJames, WeissThomas G. (2022.), *Introduction: Part 1*, u: Cuno James, Weiss Thomas G. (eds), *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, Getty Publications, Los Angeles, 5.

38 V. čl. 2. st. 1. Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (2003.), Narodne novine – Međunarodni ugovori, 5/2005.

39 *Ibid.*, čl. 2. st. 2.

Upravo u tome leži bit očuvanja kulturne baštine: ona nije važna pojedincu, njegovoj skupini, državi ili regiji; očuvanje kulturne baštine vrijednost je čovječanstva, a šteta nanijeta kulturi jednog naroda, šteta je za kulturnu baštinu cjelokupnogčovječanstva.[40]Njeno očuvanje dijelom i nadilazi očuvanje zasebnih zajednica koje se upravo po određenim specifičnim obilježjima razlikuju od drugih; uništenje kulturne baštine razara same temelje multikulturnih i multietničkih zajednica.[41]Takvo razaranje stvara društvenu klimu koja omogućuje izgradnju kapaciteta, mobiliziranje resursa i poduzimanje konkretnih koraka ka počinjenju masovnih zločina. Povijest pokazuje da teškim zločinima, među kojima se genocid posebno ističe, obično prethodi određeni vremenski period razvoja tzv. isključivih ideologija i posljedično sustavnih povreda i ograničenja ljudskih prava, uključujući i kulturnih, koja su povezana s diskriminacijom ili isključivanjem određenih skupina ili pojedinaca, nerijetko zbog njihovih specifičnih obilježja. Isključive ideologije stvaraju diskriminirajuće podjele u društvu, naglašavajući 'neprikladnost' kulturnih obilježja 'drugih', njihove tradicije, vrijednosti, običaja, što sve dovodi do njihove dehumanizacije, potiče razvoj netolerantnog društva i, u konačnici, otvara put najtežim zločinima.[42]

Lemkin je, kao jedan od tvoraca Konvencije o genocidu, inzistirao na tome da „sustavno i organizirano uništavanje umjetničke i kulturne baštine u kojoj se otkriva jedinstveni duh i postignuća neke zajednice na području znanosti, umjetnosti i književ-

40 Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1954.) Narodne novine – Međunarodni ugovori, 6/2002.

41 Gerstenblith Patty (2022.), *Protecting Cultural Heritage: The Ties between People and Places*, u: Cuno James, Weiss Thomas G. (eds), *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, GettyPublications, Los Angeles, 366.

42 V. više u: Framework of Analysis for Atrocity Crimes: A Tool for Prevention, United Nations, 2014., 11, 13, 22.

nosti“,[43] odnosno zločin koji će se u ranim nacrtima Konvencije prepoznati kao kulturni genocid, bude sastavni dio zločina genocida, jednako kao i fizičko i biološko uništenje skupine. U skladu s time, prvi nacrt buduće Konvencije, iz lipnja 1947., sadržavao je jasnu trodiobu radnji genocida na: a) usmrćenje članova skupine ili nanošenje ozljeda njihovom zdravlju ili tjelesnom integritetu (fizički genocid); b) sprečavanje rađanja (biološki genocid) tec) uništavanje posebnih obilježja skupine, odnosno po Lemkinovom prijedlogu, kulturni genocid.[44] Upravo je kulturni genocid, kako tvrdi Moses, Lemkin smatrao najvažnijim sadržajem Konvencije.[45] I Mako naglašava slično: Lemkinu je ne-fizičko istrebljenje jedne skupine predstavljalo samu bit konceptualnog okvira genocida.[46]

Sukladno prvom nacrtu Konvencije, kulturni genocid, odnosno uništavanje posebnih obilježja skupine bilo je moguće počiniti na različite načine: a) prisilnim preseljavanjem djece u drugu ljudsku skupinu;**b)** prisilnim i sustavnim protjerivanjem pojedinaca koji predstavljaju kulturu neke skupine;**c)** zabranom uporabe nacionalnog jezika, čak i u privatnoj komunikaciji; d) sustavnim uništavanjem knjiga tiskanih na nacionalnom jeziku ili vjerskih djela, ili zabranom novih publikacija; e) sustavnim uništavanjem povijesnih ili vjerskih spomenika ili njihovom prenamjenom u druge svrhe, uništavanjem dokumenata i predmeta povijesne, umjetničke ili vjerske vrijednosti te predmeta koji se

43 Lemkin Raphael, *Acts Constituting a General (Transnational) Danger Considered as Offences Against the Law of Nations*, dostupno na:http://www.preventgenocide.org/lemkin/madrid1933-english.htm

44 Nacrt Konvencije iz 1947., čl. 1. st. 2. V. i str. 17, 26-28. Nacrta.Iako u samom čl. 1. Nacrta nisu izričito spomenuti izrazi ‘fizički’, ‘biološki’ i ‘kulturni, ’ Dijelovi II. i III. Nacrta otkrivaju da se radi o trodiobi genocida upravo pod tim nazivima.

45 Moses A. Dirk, *op. cit.* 37.

46 MakoShamiran, *„Cultural Genocide and Key International Instruments: Framing the Indigenous Experience“*, International Journal on Minority and Group Rights, vol. 19, 2012., 175.

koriste u vjerskim obredima.[47] Usprkos tome što je najveći dio te odredbe odbačen u kasnijoj raspravi, radi se o vizionarskoj formulacijikojasažima zaštitu materijalne i nematerijalne kulturne baštine, sadržaje kojih će u godinama koje slijede zaštititi brojni međunarodni instrumenti.

Ipak, Lemkinovo zagovaranje uključenja kulturnog genocida u nacrt Konvencije nije bilo praćeno jednakim entuzijazmom i podrškom ostalih pravnih stručnjaka angažiranih na izradi nacrta. Naime, dvojica Lemkinovih suradnika, Vespasian Pella i Henri Donnedieu de Vabres, smatrali su da je uključenje kulturnog genocida u Konvenciju neopravdano proširenje pojma genocida, i to prvenstveno u pravcu zaštite manjina.[48]Veza između kulturnog genocida i zaštite manjina je jedan od argumenata koji će se – u procjeni treba li u tekst Konvencije uključiti i kulturni genocid ili ne – naglašavati i u kasnijim raspravama. Ipak, u toj inicijalnoj fazi, usprkos neslaganjima među trojicom stručnjaka, nacrt buduće Konvencije proslijeđen je na daljnju raspravuEkonomskom i socijalnom vijeću UN-a, odnosno od njega ustanovljenom *Ad hoc* Odboru o genocidu.[49] Odbor jeu svibnju iste godinepredstavio drugi nacrt buduće Konvencije.[50]

47 Nacrt Konvencije iz 1947., čl. 1. st. 2(3).

48 *Ibid.*, 27. Za detaljan pregled pripremnih radova i rasprava o kulturnom genocidu v.: SchabasWiliam A., *op. cit.* 207-221.

49 *Ad hoc* Odbor o genocidu ustanovljen je rezolucijom Ekonomskog i socijalnog vijeća i bio je sastavljen od sedam članova istog Vijeća: Kine, Francuske, Libanona, Poljske, SAD-a, SSSR-a i Venezuele. V. više na: Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 6th session, 2 February-11 March 1948, E/777, Genocide, E_RES_117(VI), od 3. ožujka 1948., dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/212040?ln=en&v=pdf

50 Report of the Committee and Draft Conventi on drawn up by the Committee / Ad Hoc Committee on Genocide (Dr. Karim Azkoul - Rapporteur), E/794, od 24. svibnja 1948., dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/604195?ln=en&v=pdf

Kulturni je genocid u ovom prijedlogu predstavljen u kraćoj definiciji, kao „svaki namjerni čin počinjen s namjerom uništenja jezika, religije ili kulture neke nacionalne, rasne ili vjerske skupine na temelju njezina nacionalnog ili rasnog podrijetla ili vjerskog uvjerenja, kao što su: a) zabrana uporabe jezika skupine u svakodnevnoj komunikaciji ili u školama, ili zabrana tiskanja i distribucije publikacija na jeziku te skupine; b) uništavanje ili sprječavanje uporabe knjižnica, muzeja, škola, povijesnih spomenika, bogomolja ili drugih kulturnih institucija i predmeta te skupine.“[51]

U ovoj je fazi kulturni genocid izdvojen od fizičkog i biološkog genocida (čl. 2.)[52] i premješten u zaseban članak (čl. 3.). Razlozi za to su bili prvenstveno politički, a dali su se iščitati iz opsežne rasprave o (ne)uključenju kulturnog genocida u Konvenciju. Naime, delegati koji su podržavali kulturni genocid naglašavali su da postoje dva načina uništenja skupine: prvi je fizičko uništenje njenih članova, a drugi ukidanje i zatiranje posebnih obilježja skupine bez nužnog napada na živote njenih članova. Isključenje kulturnog genocida – po stavu njegovih zagovornika – dovelo bi u pitanje ostvarenje svrhe buduće Konvencije. S druge strane, protivnici uključenja kulturnog genocida u Konvenciju isticali su da samo fizički genocid sadrži one iznimno zastrašujuće aspekte koji su šokirali ‘savjest čovječanstva’ tijekom Drugog svjetskog rata i doveli do pripreme Konvencije o genocidu. Ponovno su se izražavali i stavovi koje su već prethodno iznosili i Pella i Donnedieu de Vabres, da bi elemente kulturnog genocida trebalo sagledavati u kontekstu zaštite manjina, a ne genocida. Također, izražavala se

51 *Ibid.*, čl. 3.

52 Čl. 2. Nacrta određivao je da radnje počinjenja genocida (fizičkog i biološkog) jesu: a) ubojstvo članova skupine; b) nanošenje teških tjelesnih ili duševnih ozljeda članovima skupine; c) nametanje mjera ili životnih uvjeta usmjerenih na izazivanje njihove smrti i d) nametanje mjera kojima se želi spriječiti rađanje unutar skupine.

i bojazan da bi uključenje kulturnog genocida u Konvenciju moglo odvratiti države da se njome obvežu.[53]

U kontekstu ovoga rada vidljivo je da je iz počinjenja radnji kulturnog genocida izbačeno svako spominjanje prisilnog preseljavanja djece iz jedne skupine u drugu. Zanimljivo je spomenuti i da radnje fizičkog i biološkog genocida predstavljene i predložene od strane *Ad hoc* Odbora sadržajno odgovaraju konačnom tekstu članka 2. Konvencije o genocidu, s jednom razlikom: u predloženom nacrtu niti na jednom mjestu se ne spominje prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu – niti u prijedlogu kulturnog genocida niti u prijedlogu fizičkog i biološkog genocida. Ta je odredba umetnuta naknadno kao posljednji stavak članka 2. Konvencije.

4. PRISILNO PRESELJAVANJE DJECE IZ SKUPINE U DRUGU SKUPINU: RASPRAVA PRED ŠESTIM ODBOROM

Posljednja rasprava o tekstu buduće Konvencije odvijala se pred Šestim odborom Opće skupštine u rujnu i listopadu 1948. Ona jasno otkriva prvenstveno političke razloge i zaštitu interesa pojedinih država koji su u konačnici doveli do potpunog izbacivanja pojma kulturnog genocida iz teksta Konvencije.[54] Kako Schabas navodi, bilo je očito da rasprava o kulturnom genocidu nailazi na protivljenje država svjesnih problema u vlastitim politikama prema manjinskim skupinama i autohtonim narodima na svojim pod-

53 *Ibid.*, 8.

54 V. primjerice Bachman Jeffrey S. (2019.), *An Historical Perspective: The Exclusion of Cultural Genocide from the Genocide Convention*, u: Bachman Jeffrey S. (ed.), *Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestations*, Routledge Studies in Genocide and Crimes against Humanity, London and New York, 53-57.

ručjima.[55] Međutim, u ovoj posljednjoj fazi ponovno se reaktiviralo pitanje prisilnog preseljavanja djece iz jedne skupine u drugu kao element genocida.

Kao što je već spomenuto, u prvom nacrtu Konvencije poseban je naglasak stavljen na važnost zabrane prisilnog preseljavanja djece iz skupine u drugu skupinu, kao elementa zatiranja specifičnih obilježja primarne skupine. Istaknuto je posebice da odvajanje djece od roditelja uformativnoj dobi, uz nametanje djeci strane kulture, može dovesti u pitanje očuvanje kulturnog identiteta primarne zajednice djeteta, pa čak i njena nestanka kao zasebne kulturne skupine.[56] Unatoč činjenici da prisilno preseljavanje djece nije spomenuto u drugom nacrtu Konvencije, povijesne su okolnosti dovele do toga da se ovo pitanje vratilo na dnevni red na prijedlog grčkog predstavnika.[57] Nakon iscrpne rasprave pred Šestim odborom prisilno preseljavanje djece je u konačnici ipak postalo jednom od radnji genocida, iako ne kao dio kulturnog genocida kako je inicijalno bilo predloženo od strane Raphaela Lemkina.

55 Među državama koje su ulagale prigovore, izražavale protivljenje prihvaćanju koncepta kulturnog genocida, kao i jasan stav da bi eventualno uključenje tog koncepta rezultiralo ulaganjem rezervi na buduću Konvenciju bile su, primjerice, Kanada, Novi Zeland, Švedska, Brazil, Južna Afrika. V. više u: Schabas Wiliam A., *op. cit.* 212.

56 Nacrt Konvencije iz 1947., 27.

57 Smatra se da je grčki predstavnik u Šestom odboru, predlažući ponovno otvaranje rasprave o prisilnom preseljavanju djece iz jedne skupine u drugu, prvenstveno bio potaknut praksom prisilnog odvođenja grčke djece tijekom građanskog rata (1946.–1949.). Oko 30.000 djece bilo je odvedeno u Albaniju, Bugarsku i Jugoslaviju, što je praksa koju je Grčka tada osudila kao genocid. Dokazi prikupljeni od strane Posebnog odbora UN-a za Balkan doveli su do usvajanja rezolucije Opće skupštine kojom se zahtijevao povratak otete grčke djece u Grčku. V. Threats to thePoliticalIndependence and Territorial Integrity of Greece, A/RES/193(III)[C], od 27. studenog 1948., 21, dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/666831?v=pdf. V. više i: , *„Cultural Genocide: Legal Labelor Mourning Metaphor?“*, McGill Law Journal – Revue de Droit De McGill, vol.62, br. 1, 2016., 261.

Grčki prijedlog polazio je od činjenice da prisilno preseljavanje djece, kada se provodi s namjerom uništenja neke ljudske skupine, u cijelosti ili djelomično, nedvojbeno predstavlja čin genocida.[58]

Zanimljivo je da se rasprava o prisilnom preseljavanju djece vodila nevezano za, odnosno prije rasprave o kulturnom genocidu.[59] U svom prijedlogu ponovnog raspravljanja prisilnog preseljavanja djece grčki predstavnik nije u cijelosti otklonio njegovo povezivanje s konceptom kulturnog genocida. Naime, unatoč tome što je naglasio fizičku dimenziju uništenja skupine kao posljedicu takvih čina i činjenicu da oni nisu prvenstveno kulturni genocid, ipak je zaključio da se prisilno preseljenje djece u određenim slučajevima može smatrati takvim."[60]

Dok su neke delegacije (poput, primjerice, nizozemske) zagovarale odgađanje rasprave o grčkom prijedlogu dok se ne raspravi i donese konačna odluka o prihvaćanju ili odbacivanju kulturnog genocida,[61] francuska delegacija i delegacija SAD-a zauzele su drukčiji stav. Iako su jasno izrazile svoje protivljenje uključivanju pojma kulturnog genocida u Konvenciju, prihvatile su da su upravo slučajevi prisilnog preseljavanja djece vrlo specifični i mogu se promatrati kao oblik fizičkog i biološkog uništenja skupine. Prema stajalištu francuske delegacije, prisilno preseljavanje djece daleko je teži i barbarskiji čin od zabrane uporabe nacionalnog jezika, uništavanja knjiga ili rušenja povijesnih i vjerskih spomenika. Praksa prisilnog preseljavanja djece može biti jednako razorna za opstanak populacije kao i mjere usmjerene na sprečavanje rađan-

58 Izvješće Šestog odbora iz 1948., 186.
59 Predstavnik Belgije je predložio da rasprava o preseljavanju djece započne nakon konačne odluke o kulturnom genocidu, ali je taj prijedlog odbijen. *Ibid.*, 190.
60 *Ibid.*, 188. i189.
61 *Ibid.*, 188.

ja ili nametanje životno opasnih uvjeta članovima skupine.[62] Grčki prijedlog podržao je i Urugvaj pozivajući se na činjenicu da je već prihvaćeno da mjere usmjerene na sprečavanje rađanja unutar skupine predstavljaju genocid; utoliko je onda opravdano osuditi i ovakve čine usmjerene na djecu zaštićene skupine.[63]S druge strane, dio delegacija u Šestom odboru smatrao je grčki prijedlog kontroverznim, nezadovoljavajućim, preuranjenim, nejasnim, nedovoljno razrađenim, čak i nelogičnim.[64] Sve to bi – po stavu oponenata grčkog prijedloga – moglo previše proširiti opseg Konvencije i otežati njezinu praktičnu primjenu.[65]

U konačnici je grčki amandman usvojen s 20 glasova za, 13 protiv i (čak) 13 suzdržanih. Tijekom glasanja o konačnom tekstu članka 2., belgijski je predstavnik predložio da se, umjesto grčke formulacije 'prisilno preseljavanje djece u drugu ljudsku skupinu', upotrijebi prikladniji izraz 'prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu, '[66] što je na kraju i usvojeno.

Po nekim autorima, uključenje ovog zločina u Konvenciju bio je odgovor na prisilno premještanje djece kakvo su nacističke vlasti provodile tijekom Drugog svjetskog rata, kada su preseljavali (kako je Heinrich Himmler naveo tijekom suđenja) 'rasno vrijednu' djecu', a sve u cilju njihove germanizacije.[67]Po Schabasu, uključenje prisilnog preseljavanja djece je „zagonetna odredba", umetnuta u Konvenciju „gotovo kao naknadna misao, bez stvarne rasprave ili razmatranja."[68] Moses, pak, smatra da je cilj ove odredbe bio

62 *Ibid.*, 186.
63 *Ibid.*, 187.
64 *Ibid.*, 189-191.
65 *Ibid.*, 188.
66 *Ibid.*, 192.
67 V. više u:Akhavan Payam, *op. cit.* 60.
68 Schabas Wiliam A., *op. cit.* 175.

„naglasiti fizičke i biološke posljedice genocidnih tehnika",[69] dok je za Bilsky i Klagsbrunona "udaljeni odjek odbačenog koncepta kulturnog genocida."[70] Usvajanjem konačnog teksta članka 2. Konvencije[71] čin prisilnog preseljavanja djece u cijelosti je odvojen od pojma kulturnog genocida.

Sam je koncept kulturnog genocida definitivno odbačen nakon rasprave pred Šestim odborom s 25 glasova za, 16 protiv, uz 4 suzdržana glasa i 13 odsutnih.[72] U raspravi koja je tome prethodila bilo je jasno da tvorci Konvencije genocidom smatraju samo fizičko i biološko uništenje skupine. To je potvrđeno kako od strane Komisije za međunarodno pravo,[73] tako i od strane međunarodnih sudova[74] a prihvaćeno je i u rasprostranjenom konsenzusu međunarodne akademske zajednice. U pravnom smislu, taj je stav i danas čvrsto utemeljen i relevantan.

69 Moses A. Dirk, *op. cit.* 38.

70 BilskyLeora, Klagsbrun Rachel, *„The Return of Cultural Genocide?"*, European Journal of International Law, vol. 29, br. 2, 2018., 374.

71 Članak 2. usvojen je s 28 glasova za, šest protiv i pet suzdržanih. Izvješće Šestog odbora iz 1948., 192.

72 *Ibid.*, 206.

73 Komisija je u Nacrtu Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva zaključila: "Kako jasno pokazuje pripremni rad za Konvenciju, uništenje o kojem je riječ odnosi se na materijalno uništenje skupine, bilo fizičkim ili biološkim sredstvima, a ne na uništenje nacionalnog, jezičnog, vjerskog, kulturnog ili drugog identiteta određene skupine." Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, 45-46, par. 12.

74 V. primjerice predmete pred Međunarodnim kaznenim tribunalom za bivšu Jugoslaviju: Prosecutor v. Goran Jelisić, Judgment, IT-95-10-T, od 4. prosinca 1999., par. 60; Prosecutor v. Zdravko Tolimir, Judgment, IT-05-88/2-T, od 12. prosinca 2012., par. 746; Presuda u predmetu Karadžić, par. 539-540. V. i predmete pred Međunarodnim kaznenim tribunalom za Ruandu: Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, Judgment, ICTR-96-4-T, od 2. rujna 1998., par. 495; Prosecutor v. Georges Anderson NderubumweRutaganda, Judgment and Sentence in the Trial Chamber, ICTR-96-3-T, od 6. prosinca 1999., par. 46; Prosecutor v. Laurent Semanza, Judgment and Sentence, ICTR 97-20-T, od 15. svibnja 2003., par. 315.

5. PRISILNO PRESELJAVANJE DJECE IZ SKUPINE U DRUGU SKUPINUI TRENUTNI IZAZOVI: ČIN ISKLJUČIVO FIZIČKOG I/ILI BIOLOŠKOG UNIŠTENJA ZAŠTIĆENE SKUPINE ILI IPAK NE?

U kontekstu jedino važećeg biološkog i/ili fizičkog uništenja skupine kao preduvjeta genocida, prisilno preseljavanje djece iz jedne skupine u drugu percipira se na različite načine. Tako je, primjerice, Međunarodni sud u predmetu između Hrvatske i Srbije o primjeni Konvencije o genocidu zaključio da prisilno preseljavanje djece "može uključivati namjeru fizičkog uništenja skupine, u cijelosti ili djelomično, budući da ono može imati posljedice na sposobnost obnavljanja skupine, a time i osiguranja njenog dugoročnog opstanka."[75] Komisija za međunarodno pravo, pak, raspravljajući o odbacivanju kulturnog genocida od strane Šestog odbora te prihvaćanju isključivo fizičkog i biološkog uništenja skupine kao odrednice zločina, zaključila je (u jednoj rečenici i bez dodatnog pojašnjenja) da čl. 2. Konvencije u stavcima a), b) i c) navodi djela fizičkog, a u stavcima d) i e) djela biološkog genocida.[76] Time je prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu svrstala u skupinu isključivo biološkog genocida.

Ipak, Gavira Diaz naglašava da Komisija nije pružila dodatno objašnjenje zašto bi se prisilno preseljenje djece iz jedne skupine u drugu smatralo (isključivo) činom biološkog genocida, što, po njegovu mišljenju, odstupa od Lemkinovih vlastitih zapisa, ali i od pripremnih radova Konvencije o genocidu (koji ne rasvjetljuju jasno to pitanje).[77] Tako je, primjerice, francuski predstavnik u Šestom

75 Presuda Međunarodnog suda o genocidu iz 2015., par. 136.

76 V. Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, 46, par. 12.

77 Gavira Diaz Pablo, *„The Physical, Biological and Cultural Dimensions of*

odboru naglasio da prisilno preseljavanje djece nije imalo samo kulturne, već i fizičke i biološke posljedice, jer se djecu izlagalo životnim uvjetima koji su im mogli nanijeti ozbiljnu povredu ili čak smrt.[78] Delegat SAD-a se suglasio s francuskim stavom da se radi o fizičkom i biološkom genocidu,[79] jer s gledišta uništenja jedne skupine, „nema stvarne razlike između mjera kojima se sprečava rođenje djeteta pola sata prije poroda i otmice djeteta pola sata nakon poroda."[80] Iranski predstavnik, pak, nije ni spomenuo biološko uništenje, već je iznio stav da se grčki prijedlog odnosi kako na kulturni, tako i na fizički genocid.[81]

Ipak, posebno je zanimljiv stav predstavnika Venezuele koji je – braneći stav da genocid ne bi trebalo promatrati isključivo kao fizičko ili biološko uništenje skupine – naglasio da je upravo ponovno uvrštenje prisilnog preseljenja djece iz jedne skupine u drugu u tekst Konvencije implicitno priznanje da se skupina može uništiti čak i ako njezini članovi (u ovom slučaju djeca) nastave živjeti naizgled normalno. Čak i kada ne svjedočimo ubojstvima ili fizičkim zlostavljanjima, preseljena djeca prihvaćaju nove običaje, vjeru ili jezik te tako napuštaju svoj izvorni identitet. Kako fizički opstanak skupine neposredno ovisi o 'sljedećoj generaciji', posljedica takvog preseljenja djece može biti nestanak primarne skupine. Stoga, ako je takvo preseljenje učinjeno s namjerom uništenja primarne skupine, unatoč tome što nije došlo do fizičkog ili biološkog uništenja (djece), tada bi se – po stavu predstavnika Venezuele – nesporno radilo o genocidu.[82] Prema Akhavanu, upravo ova izjava

Genocide: An Expansive Interpretation of th eCrime?", Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, vol. 21, br. 1, 2022., 127, 129.

78 Izvješće Šestog odbora iz 1948., 186-187.

79 *Ibid.*, 186.

80 *Ibid.*, 187.

81 *Ibid.*, 188.

82 *Ibid.*, 195.

pokazuje da pripremni radovi nisu toliko jednoznačni po pitanju kulturnog genocida kao što su to kasnije sugerirali Međunarodni sud i Komisija za međunarodno pravo.[83] Stav da prisilno preseljavanje djece predstavlja više kulturni nego biološki napad na integritet skupine iznijeli su iLippman[84] i Moses.[85]

Pojedini autori naglašavaju da postoji znatna razlika između prisilnog preseljenja djece s namjerom da se skupina uništi biološki, nasuprot njezinu uništenju na kulturnoj razini. U slučaju biološkog uništenja, djeca se trajno odvajaju od skupine s namjerom da se uništi njezina sposobnost fizičke reprodukcije. U slučaju kulturnog uništenja, međutim, djeca se odvajaju privremeno ili na dulje razdoblje, s namjerom da se zatre kulturni identitet skupine, a ne njezina reproduktivna sposobnost.[86] Povijest bilježi takve slučajeve, posebice kod prisilnog odvođenja djece iz autohtonih zajednica i njihova smještaja u ne-autohtone obitelji ili posebne obrazovne ustanove. U tom kontekstu, izvješće australske Komisije za ljudska prava i jednake mogućnosti iz 1997., u raspravi o problemu prisilne asimilacije autohtone djece u širu, neautohtonu zajednicu, navodi da je prvenstveni cilj takvih aktivnosti bilo uništenje njihove jedinstvene kulturne vrijednosti i etničkog identiteta."[87] Slično tome, kanadska Komisija za istinu i pomirenje naglasila je 2015. godine, u raspravi o kulturnom genocidu počinjenom nad autohtonim narodima u Kanadi i to kroz praksu odvajanja djece od

83 Akhavan Payam, *op. cit.* 262.

84 Lippman Matthew, *„Genocide: The Crime of the Century: The Jurisprudence of Death at the Dawn of the Millennium"*, Houston Journal of International Law, vol. 23, br. 3, 2001., 524.

85 Moses A. Dirk, *op. cit.* 524.

86 Akhavan Payam, *op. cit.* 263.

87 Report of the National Inquiry in to the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from Their Families, Bringing Them Home, 1997., 237, dostupno na: https://humanrights.gov.au/bringing-them-home/sites/default/files/documents/bringing_them_home_report.pdf

obitelji te njihova obrazovanja u sustavu koji je zatirao njihov autohtoni identitet, da se obitelji razaraju upravo u cilju "sprečavanja prijenosa kulturnih vrijednosti i identiteta s jedne generacije na sljedeću."[88] Iako nisu jedini, upravo su kontroverzni slučajevi dugotrajne prisilne asimilacije autohtonog stanovništva u Australiji i Kanadi izazvali interes šire javnosti te stvorili prostor za nove rasprave o kulturnom genocidu, iako – po Lucku, primjerice – ne dovoljno snažno.[89]

Pojedini autori smatraju da je razvoj koncepta kulturnog genocida mogao krenuti u posve drukčijem smjeru i dobiti pravnu potvrdu[90] da je u konačni tekst Deklaracije o pravima autohtonih naroda (2007.)[91] uvrštena odredba o kulturnom genocidu iz čl. 7. Nacrta te iste Deklaracije (1993.).[92] Ona je priznavala kolektivna i individualna prava autohtonih naroda te im jamčila zaštitu od etnocida i kulturnog genocida. Ipak, u završnom tekstu Deklaracije izbrisan je svakiizričit spomen kulturnog genocida. Konačna verzija priznaje pravo autohtonim narodima i pojedincima da ne budu podvrgnuti prisilnoj asimilaciji ili uništenju njihove kulture,[93]

88 Truth and Reconciliation Commission of Canada, Honouring theTruth, Reconciling for the Future: Summary of the Final Report, 2015., 1, dostupno na: https://irsi.ubc.ca/sites/default/files/inline-files/Executive_Summary_English_Web.pdf

89 V. primjerice Luck Edward C., *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*, J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy, 2/2018., 27, dostupno na: https://www.getty.edu/publications/pdfs/CulturalGenocide_Luck.pdf

90 V. primjerice , *op. cit.*254.

91 UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, A/RES/61/295, od 13. rujna 2007.

92 Report of theWorking Group on Indigenous Populations on its Eleventh Session; Commission on Human Rights Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities Forty-fifth Session, Discrimination Against Indigenous Peoples. Agenda ite CN.4/Sub.2/1993/29, od 23. kolovoza 1993., dostupno na: https://www.refworld.org/reference/themreport/unsubcom/1993/en/91751

93 UN Declaration on the Rights of IndigenousPeoples, čl. 8. st. 1.

genocidu ili bilo kojem drugom obliku nasilja, uključujući i prisilnom odvođenju djece iz jedne u drugu skupinu.[94] Zanimljivo je ipak napomenuti da je, usprkos napuštanju koncepta kulturnog genocida, konačan tekst Deklaracije u čl. 8. zadržao skoro identičan popis aktivnosti koje su u čl. 7. Nacrta bile navedene pod pojmom 'etnocida i kulturnog genocida'. To je po nekim autorima, unatoč neobvezujućem karakteru Deklaracije, ipak predstavljalo snažnu osnovu za ponovno preispitivanje kulturnog genocida.[95]

Vezu između djece, genocida i kulturne baštine u recentnijim dokumentima prepoznao je i Međunarodni kazneni sud u Smjernicama o kulturnoj baštini iz 2021. godine. One navode da prisilno preseljenje djece iz zaštićene skupine predstavlja djelo genocida koje – prekidajući vezu između djece i kulturne baštine njihove primarne skupine – može imati duboke i trajne posljedice na očuvanje njene baštine.[96] Upravo u ovakvim pozivanjima na očuvanje kulturne baštine u kontekstu genocida zagovaratelji koncepta reafirmacije kulturnog genocida nalaze opravdanje za ponovne i proširene rasprave o istom. Od političkih i medijskih rasprava, pa dopozivanja na nužnost izmjene Konvencije o genocidu radi njena prilagođavanja novim poimanjima kulturne baštine[97] ili do usvajanja zasebnoginstrumenta o kulturnom genocidu,[98] kulturni genocid je, unatoč pravnom nepriznanju, još uvijek prisutan.

94 *Ibid*., čl. 7.

95 Sandhar Jaspreet K. *„Cultural Genocide in Tibet: The Failure of Article 8 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples in Protecting the Cultural Rights of Tibetans"*, Santander Art and Culture Law Review, vol.1, br. 2, 2015., 181.

96 Stoga je zadatak Suda osigurati da pri podizanju optužnice predmet obuhvati sve aspekte zločina koji utječu na kulturnu baštinu. V. Smjernice MKS-a o kulturnoj baštini, 34, par. 87-88.

97 Thake Ann Marie, *„The Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Genocidal Act and a Crime Against Humanity"*, European Society of International Law Conference Papers Series, vol.10, br. 5, 2017., 21.

98 Nersessian David. *"Rethinking Cultural Genocide Under Internation-*

Najrecentnijim slučajevima deportacije i prisilnog preseljavanja djece iz jedne skupine u drugu svjedočimo u sukobu Ukrajine i Rusije, kao rezultatu organiziranog i sustavnoprovođenog plana, osmišljenog od strane državnog vrhaRusijei prije sveobuhvatne eskalacije sukoba u veljači 2022.[99] Naime, od početka sukoba u Ukrajini Rusija je prisilno preseljavala ukrajinsku djecu u Rusiju i na okupirana područja Ukrajine pod ruskom vlašću s ciljem njihove 'rusifikacije', odnosno otuđivanja od nacionalnog i kulturnog ukrajinskog identiteta. Ovi čini su u ožujku 2023. godine doveli su do izdavanja naloga za uhićenje predsjednika Ruske Federacije, Vladimira Putina i ruske dječje pučke pravobraniteljice, Marije Lvove-Belove od strane Međunarodnog kaznenog suda. Ovaj se rad neće baviti tim slučajem, prvenstveno zbog činjenice da se oni ne terete za genocid, već za ratni zločin, ali zasigurno se radi o predmetu razvoj kojeg će biti zanimljivo pratiti u budućnosti.

Kako navodi Moodrick-EvenKhen, postoje razumni razlozi za vjerovati da i Putin i LvovaBelova snose individualnu kaznenu odgovornost za genocid,[100] a da se Sud odlučio izdati nalog za ratni zločin iz razloga što je istog jednostavnije dokazati, jer nije nužno dokazivati posebnu genocidnu namjeru.[101] Da je Sud u činu prisilnog preseljenja ukrajinske djece u ovom slučaju mogao pronaći

al Law, Human Rights Dialogue (1994-2005): Cultural Rights", Carnegie Council for Ethicsin International Affairs, od 22. travnja 2005., dostupno na:https://www.carnegiecouncil.org/media/series/dialogue/human-rights-dialogue-1994-2005-series-2-no-12-spring-2005-cultural-rights-section-1-rethinking-cultural-genocide-under-international-law

99 Mohammadi Aghil, Laridashti Aref, *„The Forcible Transfer of Ukrainian-Children as Genocide: An Assesment of Russia'sActionsin Light of the International Documents and Juridical Rulings"*, Polish Review of International and European Law, vol. 14, br. 2, 2025., 99. V. i Human Rights Council, Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, A/HRC/61/61, od 9. ožujka 2026., par. 16.

100 Moodrick Even Khen Hilly B., *op. cit.*80.

101 *Ibid.*, 112.

elemente genocida smatraju i Mohammadi i Laridashi. Oni naglašavaju da dokazi i činjenice uvelike upućuju na to da su premještaji provedeni bez odobrenja roditelja, nasilno i s posebnom namjerom djelomičnog uništenja Ukrajinaca kao nacionalne skupine.[102] Tome u prilog govori, primjerice, i rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Europe 2495(2023) u kojoj se naglašava da dokumentirani dokazi o deportaciji i prisilnom preseljenju ukrajinske djece u Rusku Federaciju ili na područja pod ruskom okupacijom ukazuju na počinjenje genocida.[103] I rezolucija Europskog parlamenta iz svibnja 2025. naglašava da različiti postupci usmjereni prema ukrajinskoj djeci, među kojima su prisilno preseljavanje i deportacija, posvajanje, seksualno zlostavljanje i iskorištavanje, rusifikacija i militarizacija „čine dio genocidne strategije usmjerene na brisanje ukrajinskog identiteta.“[104]

S druge strane, recentna rezolucija Opće skupštine UN-a iz prosinca 2025. ne povezuje izričito prisilno preseljavanjeukrajinske djece s genocidom, ali osuđuje praksu razdvajanja djece od njihovih zakonskih skrbnika i svaku naknadnu prisilnu promjenu njihova osobnog statusa, državljanstva, posvojenja ili smještaja u udomiteljske obitelji te indoktrinacije, što sve – po slovu rezolucije – predstavlja jasno kršenje međunarodnog prava. Naglašavajući potrebu za istragom i utvrđenjem odgovornosti za ovakve čine u skladu s međunarodnim pravom,[105] rezolucija jasno ukazuje na-

102 Mohammadi Aghil, Laridashti Aref, *op. cit.*117.

103 Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 2495(2023), Deportations and Forcible Transfers of Ukrainian Children and Other Civilians to the Russian Federation or to Temporarily Occupied Ukrainian Territories: Create Conditions for Their Safe Return, Stop These Crimes and Punish the Perpetrators, od 27. travnja 2023., par. 10.

104 European Parliament Resolution on the Return of Ukrainian Children Forcibly Transferred and Deported by Russia (2025/2691(RSP)), od 8. svibnja 2025., par. 1.

105 UN General AssemblyResolutionon Return of UkrainianChildren, A/

postojanje zločina i – usprkos suzdržanosti u njihovu imenovanju – jasno je da je i genocid jedan od mogućih. Ipak, najnovije Izvješće Neovisne međunarodne istražne komisije o Ukrajini iz ožujka 2026., razmatrajući slučajeve deportacije i prisilnog preseljenja djece, zaključuje da takvi čini predstavljaju zločin protiv čovječnosti i/ili ratni zločin;[106] genocid se u Izvješću ne spominje.

6. ZAKLJUČAK

Genocid je zastrašujući zločin. Izraz 'zločin nad zločinima' ni na koji način pritom ne umanjuje strahotu ostalih teških kaznenih djela, već opravdanje nalazi isključivo u pravnoj kompleksnosti genocida i činjenici da senesporno radi o zločinu kojeg je u sudskom postupku teško dokazati (iako – kako je praksa potvrdila – ne i nemoguće), i to ponajprije zbog njegovih vrlo specifičnih, kumulativno utvrđenih elemenata. S druge strane, genocid se u laičkoj javnosti nerijetko povezuje s različitim oblicima masovnog uništenja, stradanjima civila ili teškim kršenjima ljudskih prava. Radi se o zločinu koji ima i specifičnu emotivnu i moralnu, ali i međugeneracijsku dimenziju. On oblikuje kolektivno pamćenje, identitet, društvene, nerijetko i političke odnose; evocira se kroz generacije kao moralno upozorenje o posljedicama mržnje i dehumanizacije. U tom smislu, njegova pravna kvalifikacija jest relevantna, ali u laičkom poimanju onnadilazi puko utvrđivanje elemenata zločina i pitanja odgovornosti za isti.To je razlog što se nerijetko povezuje i s uništenjem kulturne baštine, kao primjerom zatiranjakulturnog identiteta i kulturne opstojnosti ljudske skupine, pri čemu se ponovno afirmira pojam kulturnog genocida.Pritom takve rasprave

RES/ES-11/9, od 3. prosinca 2025.

106 HRC Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, *op.cit.* par. 8, 14, 16, 17.

nerijetko zanemaruju stroge konvencijske okvire i zadatosti genocida kao pravnog pojma i nalaze svoje opravdanje u društvenim i povijesnim argumentima dehumanizirajuće devastacije specifičnih obilježja kulturnog identiteta i kulturne baštine ljudske skupine. Time se dodatno 'zamagljuje' granica između pravno definiranog pojma genocida i šireg, kolokvijalnog (ne)razumijevanja uništenja kulturne baštine kao njegove manifestacije.

U razdoblju od usvajanja Konvencije o genocidu do danas jasno se afirmirala potreba očuvanja kulturne baštine u različitim segmentima, kako materijalne, tako i nematerijalne. Očuvanje nematerijalne baštine nadilazi očuvanje materijalnih spomenika; ona ovisi o čovjeku koji je prenosi s jedne generacije na drugu; u kontekstu njena očuvanja prekidanje 'nasljedne linije' prenositelja baštine s jedne generacije na drugu, istu čini iznimno krhkom i osjetljivom. Djeca jesu (pre)nositelji kulturne baštine svoje zajednice i zalog njezina opstanka, pa njihovo prisilno preseljavanje osiromašuje i slabi primarnu skupinu. U kontekstu zločina genocida preseljavanje djece iz jedne u drugu skupinuje zastrašujuća praksa; višedimenzionalan zločin koji se posljedično može analizirati iz različitih pravnih, političkih i kulturnih perspektiva i utjecati na različite skupine unutar društva. Djeci i njihovim roditeljima ne samo da nanosi emocionalnu bol (što je zasigurno prva asocijacija u promišljanju o takvom razdvajanju), već razara socijalnu, vjersku, jezičnu ili kulturnu vezu između djeteta i njegove primarne skupine. Time se narušava djetetov osjećaj kulturne pripadnosti, ali istodobno se u pitanje dovodi i sposobnost njegove primarne zajednice da očuva vlastitu kulturnu cjelovitost. Sve to dodatno naglašava ozbiljnost prisilnog preseljenja djece iz jedne skupine u drugu. Bez sljedeće generacije, opstojnost skupine postaje upitna.U skladu s poimanjem genocida kako ga je predstavio Lemkin u najranijoj

fazi rasprave o genocidu, prisilno preseljavanje djece predstavljalo je uništavanje njenih specifičnih obilježja, odnosno kulturni genocid. Danas je prisilno preseljavanje djece iz jedne skupine u drugu priznata radnja genocida. Uzimajući u obzir opće prihvaćen stav da je genocid zločin fizičkog ili biološkog uništenja skupine, tako se i ovaj čin takvim smatra. Ipak, u raspravama o prisilnom preseljenju djece nerijetko se naglašava i segment zbog kojih se ovaj čin predstavlja upravo kao naslijeđe kulturnog genocida iz pripremnih radova Konvencije te argument za njegovu reafirmaciju.

Stoga odgovor na pitanje mogu li se u prisilnom preseljavanju djece pronaći argumenti za (re)afirmaciju koncepta kulturnog genocidazahtijeva kompleksnu povijesnu i normativnu analizu. Prvu stoga jer koncept kulturnog genocida možemo sagledavati kroz različite tendencije pokušaja njegova osnaženja, među njima i razrade *de lege ferenda* pristupa, koje sve prvenstveno naglašavaju upravo razvoj zaštite kulturne baštine kao temeljni argument, a koja u sadašnjem obliku nije ni postojala u vrijeme usvajanja Konvencije o genocidu. Po takvim stavovima, stvaranje međunarodnopravnog okvira zaštite materijalne i nematerijalne kulturne baštine nakon odbacivanja kulturnog genocida pred Šestim odborom predstavlja snažan argument u pokušaju reafirmacije kulturnog genocida, posebice kada se ta baština sagleda u kontekstu prisilnog preseljenja djece i napada na strukturu i kontinuitet zaštićene skupine.

S druge, pak, strane normativna analiza ukazuje na činjenicu da se prisilno premještanje djece u relevantnim pravnim dokumentima i dalje nedvosmisleno poima kao modalitet fizičkog ili biološkog uništenja skupine, a ne kao kulturni genocid. Unatoč različitim društvenim, političkim, ali i akademskim stavovima koji kulturni genocid i danas nastoje afirmirati, on nije pravni pojam

i ostaje i dalje izvan dosega pravno prihvaćenog pojma genocida. Definicija genocida usvojena 1948. ostaje nepromijenjena i ne postoje snažniji pokazatelji da bi do njene promjene moglo doći, a čak se i dokumenti novijeg datuma vrlo oprezno odnose prema pravnoj relaciji genocida i uništenja kulturne baštine zaštićene skupine i neskloni su korištenju izraza kulturni genocid. Važnost očuvanja kulturne baštine u kontekstu zaštite i očuvanja ljudskih skupina jest nesporna. Ipak, napad na kulturna dobra i kulturni identitet čak i skupine zaštićene Konvencijom o genocidu, nije genocid sam po sebi, a normativna odluka donijeta tijekom pripremnih radova Konvencije se teško osporava. Kulturni genocid je svjesno uklonjen iz popisa kažnjivih radnji, iako to ne znači da je uništenje kulturne baštine pravno irelevantno: ono – kao što su naglasili međunarodni sudovi – može poslužiti kao dokaz genocidne namjere i ukazivati na širi obrazac ponašanja usmjeren na fizičko uništenje skupine kao takve.

Stoga reafirmacija kulturnog genocida ostaje ograničena i nedostatna za ozbiljnije pravne rasprave. Može ga se istraživati kao naznaku zločina koji je tek mogao zaživjeti u slovu Konvencije o genocidu, ali slijedom (prvenstveno političkih, ali i pravnih) okolnosti u raspravi o istoj, to se nije dogodilo. Unatoč izoliranim, i u konačnici – neuspjelim pokušajimada se kulturni genocid revitalizira kroz dokumente kao što su Deklaracija o pravima autohtonih naroda, definicija genocida se i dalje veže isključivo uz fizičko ili biološko uništenje. Pojedini recentni dokumenti to vrlo jasno i naglašavaju (kao primjerice Smjernice MKS-a o kulturnoj baštini). U tom kontekstu ni prisilno preseljavanje djece kao *actusreus* genocida ne mijenja njegovu normativnu strukturu kao zločina biološkog i/ili fizičkog uništenja skupine.

LITERATURA

1. Akhavan Payam, *„Cultural Genocide: Legal Label orMourning Metaphor?“*, McGill Law Journal – Revue de Droit De McGill, vol.62, br. 1, 2016., 243-271.
2. Bachman Jeffrey S. (2019.), *An Historical Perspective: The Exclusion of Cultural Genocide fromthe Genocide Convention.* u: Bachman Jeffrey S. (ed.), *Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestations*, Routledge Studiesin Genocide and CrimesagainstHumanity, London and New York, 45-61.
3. Bilsky Leora, Klagsbrun Rachel, *„The Return of Cultural Genocide?“*, European Journal of International Law, vol. 29, br. 2, 2018., 373-396.
4. Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), od 26. veljače 2007.
5. Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment, od 3. veljače 2015.
6. Cuno James, Weiss Thomas G. (2022.), *Introduction: Part 1*, u: Cuno James, Weiss Thomas G. (eds), *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, Getty Publications, Los Angeles, 1-21.
7. European Parliament Resolution on the Return of Ukrainian Children Forcibly Transferred and Deported by Russia (2025/2691(RSP)), od 8. svibnja 2025.
8. Framework of Analysis for Atrocity Crimes: A Tool for Prevention, United Nations, 2014.
9. Gavira Diaz Pablo, „The Physical, Biological and Cultural Dimensions of Genocide: An Expansive Interpretation

of the Crime?“, Journal on Ethnopolitics and MinorityIssuesin Europe, vol. 21, br. 1, 2022., 111-151.

10. General Assembly Resolution, Threats to the political independence and territorial integrity of Greece, A/RES/193(III)[C], od 27. studenog 1948.
11. Gerstenblith Patty (2022.), *Protecting Cultural Heritage: The Ties between People and Places*, u: Cuno James, Weiss Thomas G. (eds), *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, Getty Publications, Los Angeles, 363-380.
12. Human Rights Council, Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, A/HRC/61/61, od 9. ožujka 2026.
13. Konvencija o kažnjavanju i sprečavanju zločina genocida, Narodne novine - Međunarodni ugovori, 8/2023.
14. Konvencija o pravima djeteta, Narodne novine - Međunarodni ugovori, 12/1993., 13/1997., 3/1998. i 15/2002.
15. Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Narodne novine – Međunarodni ugovori, 5/2005.
16. Lemkin Raphael (1944.), *Axis Rulein Occupied Europe, Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington.
17. Lemkin, Raphael, *Acts Constituting a General (Transnational) Danger Considered as Offences Against the Law of Nations*, dostupnona: http://www.preventgenocide.org/lemkin/madrid1933-english.htm
18. Lippman Matthew, *„Genocide: The Crime of the Century: The Jurisprudence of Death at the Dawn of the Millennium“*, Houston Journal of International Law, vol. 23, br. 3, 2001., 467-535.

19. Luck Edward C., *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*. J. Paul Getty Trust Occasional Papersin Cultural Heritage Policy, 2/2018., dostupno na: https://www.getty.edu/publications/pdfs/CulturalGenocide_Luck.pdf
20. MakoShamiran, *„Cultural Genocide and Key International Instruments: Framing the Indigenous Experience“*, International Journal on Minority and Group Rights, vol. 19, 2012., 175-194.
21. Mohammadi Aghil, Laridashti Aref, *„The Forcible Transfer of Ukrainian Children as Genocide: An Assesment of Russia's Actionsin Light of the International Documents and Juridical Rulings“*, Polish Review of International and European Law, vol. 14, br. 2, 2025., 87-121.
22. Moodrick Even Khen Hilly B., *„The Forcible Transfer of Childrenfrom Ukraine as Genocide: Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention“*, The International Journal of Children's Rights, vol. 32, 2024., 78-118.
23. MosesA. Dirk(2010.), *Raphael Lemkin, Culture, and the Concept of Genocide*, u: Moses A. Dirk**,** Bloxham Donald (eds.), *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford University Press, 19-41.
24. Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva s komentarima, Komisija za međunarodno pravo, 1996.
25. Nersessian David "*Rethinking Cultural Genocide Under International Law, Human Rights Dialogue (1994-2005): Cultural Rights",* Carnegie Council for Ethics in International Affairs, od 22. travnja 2005., dostupnona: https://www.carnegiecouncil.org/media/series/dialogue/human-rights-dialogue-1994-2005-series-2-no-12-spring-2005-

cultural-rights-section-1-rethinking-cultural-genocide-under-international-law

26. Nikola Jorgić, Judgment, Higher State Court of Düsseldorf, IV-26/96, od 26. rujna 1997. (prijevod), dostupno na:https://www.legal-tools.org/doc/bd3e74/pdf?utm_source=copilot.com
27. Nikola Jorgić, Federal Constitutional Court (Bundesverfassungsgericht), 2 BvR 1290/99, od 12. prosinca 2000., dostupno na: https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/nikola-jorgic-case-federal-constitutional-court-12-december-2000
28. Official Records of the 3rd Session of the General Assembly. Part 1: Legal Questions: 6th Committee: Summary Records of Meetings, 21 September – 10 December 1948, dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/698144?v=pdfof
29. Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 2495(2023), Deportations and Forcible Transfers of Ukrainian Children and Other Civilians to the Russian Federation or to Temporarily Occupied Ukrainian Territories: Create Conditions for Their Safe Return, Stop These Crimes and Punish the Perpetrators, od 27. travnja 2023.
30. Parzinger Hermann (2022.), *Cultural Heritageunder Attack: Learning from History*, u: Cuno James, Weiss Thomas G. (eds), *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, Getty Publications, Los Angeles, 59-77.
31. Policy on Cultural Heritage, International Criminal Court, The Office of the Prosecutor, 2021.
32. Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda, Judgment and Sentence in the Trial Chamber, ICTR-96-3-T, od 6. prosinca 1999.

33. Prosecutor v. Goran Jelisić, Judgment, IT-95-10-T, od 4. prosinca 1999.
34. Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, Judgment, ICTR-96-4-T, od 2. rujna 1998.
35. Prosecutor v. Laurent Semanza, Judgment and Sentence, ICTR 97-20-T, od 15. svibnja 2003.
36. Prosecutor v. Milomir Stakić, Judgment, IT-97-24-A, od 22. ožujka 2006.
37. Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Judgment, IT-00-39-T, od27. rujna 2006.
38. Prosecutor v. Radislav Krstić, Judgment, IT-98-33-T, od 2. kolovoza 2001.
39. Prosecutor v. Radislav Krstić, Judgment, IT-98-33-A, od 19. travnja 2004.
40. Prosecutor v. Radovan Karadžić, Judgment, IT-95-5/18-T, od 24. ožujka 2016.
41. Prosecutor v. Zdravko Tolimir, Judgment, IT-05-88/2-T, od 12. prosinca 2012.
42. Report of the Committee and Draft Convention drawn up by the Committee / Ad Hoc Committee on Genocide (Dr. Karim Azkoul - Rapporteur), E/794, od 24. svibnja 1948., dostupno na: https://digitallibrary.un.org/record/604195?ln=en&v=pdf
43. Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from Their Families, Bringing Them Home, 1997., dostupno na: https://humanrights.gov.au/bringing-them-home/sites/default/files/documents/bringing_them_home_report.pdf
44. Report of the Working Group on Indigenous Populations on its Eleventh Session; Commission on Human Rights

Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities Forty-fifth Session, Discrimination Against Indigenous Peoples, Agenda iteCN.4/Sub.2/1993/29, od 23. kolovoza 1993., dostupnona: https://www.refworld.org/reference/themreport/unsubcom/1993/en/91751

45. Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 6thsession, 2 February-11 March 1948, E/777, Genocide, *E_RES_117(VI), od* 3. ožujka 1948., dostupnona: https://digitallibrary.un.org/record/212040?ln=en&v=pdf
46. SandharJaspreet K. *„Cultural Genocide in Tibet: TheFailure of Article 8 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples in Protecting the Cultural Rights of Tibetans*“, Santander Art and Culture Law Review, vol.1, br. 2, 2015., 175-198.
47. SchabasWiliam A. (2009.), *Genocide in International Law: TheCrime of Crimes*, Cambridge University Press, New York.
48. Thake Ann Marie, „The Intentional Destruction of Cultural Heritage as a GenocidalAct and a Crime Against Humanity“, European Society of International Law Conference PapersSeries, vol. 10, br. 5, 2017., 1-25.
49. Truth and Reconciliation Commission of Canada, Honouring the Truth, Reconciling for the Future: Summary of the Final Report, 2015., dostupno na: https://irsi.ubc.ca/sites/default/files/inline-files/Executive_Summary_English_Web.pdf
50. UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, A/RES/61/295, od 13. rujna 2007.
51. UN General AssemblyResolution on Return of UkrainianChildren, A/RES/ES-11/9, od 3. prosinca 2025.

GENOCIDE AND 'CULTURAL GENOCIDE': FORCIBLY TRANSFERRING CHILDREN OF THE GROUP TO ANOTHER GROUP

Sandra Fabijanić Gagro, PhD, Full Professor
Faculty of Law, University of Rijeka
e-mail: sandrafg@pravri.uniri.hr

SUMMARY

Cultural genocide is not a legally recognized term. Nevertheless, it is frequently mentioned in the context of the destruction of cultural heritage, invoked primarily in political and media discourse, though sporadically in legal discourse, too. However, the origin of its existence is legal in nature; it was introduced as one of the possible forms of genocide in the preparatory works of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (alongside the physical and biological destruction of the protected group), but after extensive debate it was removed from its final text. The only element from the proposal of cultural genocide that 'survived' as one of the forms of genocidal acts is the forcible transfer of children of the group to another group. Following the brief overview of the fundamental elements of genocide, the paper focuses on the discussions held during the drafting of the Genocide Convention that resulted in the inclusion of the forcible transfer of children in its final text. The paper will also, by considering relevant sources, seek to determine whether cases of the forcible transfer of children from one group to another offer grounds for reaffirming the concept of cultural genocide in the 21st century.

Keywords: *Convention on Genocide, genocide, cultural genocide, forcibly transferring children of the group to another group, cultural heritage.*